

KÁROLY KIRÁLY GYERMEKNYARALTATÁSA

Írta: Vadnay Tibor dr. belügyi helyettes államtitkár, »Károly király Gyermeknyaraltatásának volt kormánybiztosa.

Milyen hatalmas, gazdag, erkölcsi és anyagi erőktől duzzadó ország is volt ez a mi hazánk, régi Egész-Magyarország!

Milyen bőkezű gyermek- és vendégszeretettel ölelt szívére százezernyi idegen gyermeket. Milyen odaadó, meleg szívj ósággal táplálta, dédelgette őket egy egész nyár folyamán!

Még a háború utolsó évében is. Utolsó hónapjaiban.

»Károly király Gyermeknyaraltatási-nak története szorosán beletartozik abba a keretbe, amelyben a nagy idők ártatlan áldozatainak megsegítésére folytatott különböző tevékenységeket ismertetjük.

Tárgyilagos, hivatalos, hiteles adatokon nyugvó leírása ennek a méreteiben, nehézségeiben, eredményeiben páratlanul álló mozgalomnak, már csak azért is kívánatos, mert az a részletes összefoglaló jelentés, amelyet lebonyolításáról a kormánynak tettem, az akkori idők zavarai, izgalma, gondjai között még vázlatosan sem került a nyilvánosság elé, holott az akció folyamán az eltorzított, rosszhiszeműségből vagy tájékozatlanságból származó valótlan híresztelések egész tömegét vitték bele a köztudatba.

Föltárása a történelmi igazság helyreállítása mellett hasznos lehet a jövőre is, mert bőséges tanulságai hathatósan segíthetik elő a gyermeknyaraltatás nagyfontosságú szociális kérdésének helyes irányú megoldását.

*

Az a nagyszabású csere-gyermeknyaraltatás, amely az 1918. év nyarán az adriai tengerparton és magyar falvakban folyt le, *legsajátosabb egyéni ötlete volt legjobb védőjének:*

IV. Károly királyunknak, akit, ha kedvezőbb időkben ültet a végzet trónra, az utókor bizonyára az »*aranyszívű Károly*« névvel tisztelt volna meg.

Uralkodói életének céljául, tartalmául a *békét* tűzte maga elé. Békét teremteni az egymással ádáz harcban álló *nemzetek között*. Békét, lelki együttérzést, összhangot *monarchiája két nagy állama között*. Békét, megértést, ki-egyenlítést a *társadalmi osztályok ellentétei között*.

Ennek a szerves összefüggésű, mélyen járó és messzevágó koncepciónak volt egyik eszköze az a gondolat, hogy a szegényebb néposztályoknak jobb táplálkozásra, friss levegőre, vidámabb életre a háború miatt fokozottan rá-szoruló gyermekeit a vagyonosabb osztályok költségén tengerparton, fenyvesvidéken, falvakban nyaraltassa, hogy testi lég-lel ki lég megerősödve, megnövekedett látókörrel, élénkebb szellemmel, fejlettebb alkalmazkodó képességgel szállhassanak szembe az élet további viszontagságaival.

Ezt a mély szociálpolitikai eszmét királyunk egyúttal azzal a nagypolitikai tervével egyesítette, hogy a gyermekeknek ilyen nyaraltatása cserében történjen a monarchia két részében: magyar gyermekek az osztrák tengerparton, osztrákok magyar falvakban legyenek kölcsönösen egymás vendégei, ismerjék meg egymás nyelvét, szokását, életmódját, lelkületét, hazáját, hogy majdan felnöve, a gyermekkori kedves visszaemlékezések, a hála és szeretet érzelmi kapcsolatai, minden közjogi formánál és mesterkedésnél szilárdabb szálakkal fűzzék őket egymáshoz: *a közös érdekeket az érzelmek közösségével szentesítve*.

E terv valóra váltásának anyagi eszközeit maga Károly király szerezte meg, bizalmas emberei, köztük elsősorban *Landwehr* tábornok, a közös élelmezési bizottság elnöke útján folytatott társadalmi gyűjtésből.

Az *Eszterházy* Móric gróf vezetése alatt álló kormány minisztertanácson határozta el, hogy a tennivalókat hivatalos úton bonyolítja le. A részletes program kidolgozásával és keresztülvitelével kormánybiztosi minőségben engemet bízott meg, aki abban az időben a belügyminisztérium gyermekvédelmi osztályának főnöke voltam. Kormánybiztosi hatáskörömet szokatlanul széles, önálló körre állapították meg: közvetlen érintkezés a Felsőházzal, a miniszter-

rekkel, katonai hatóságokkal, az osztrák szervekkel; rendelkezés a főispánokkal, a közigazgatással és szakszervekkel; a kormánybiztosi hivatal Összeállítása, működésének szabályozása, a rábízott összegek kizárólagos kezelése. Főfeladatomban volt: egyrészt Magyarországon elhelyezést találni 100,000 osztrák gyermek számára, gondoskodni ide- és hazaszállításukról, szétosztásukról, étellemezésükéről, másrészt kiválasztani 20.000 magyar gyermeket, pedagógiai és egészségügyi felügyelőket, el- és visszaszállítani őket és ellenőrizni tengerparti ellátásukat.

Osztrák részről a kapcsolódó és kiegészítő intézkedéseket nem hivatalos, hanem erre a célra külön, újonnan alakult társadalmi szervre bízták, a »Kaiser Karls Wohlfahrtswerke, Kinder an's Land«-ra (rövidítve: »Karlwerk«). Élén nagynevű államférfiak, előkelő politikusok álltak: *Spitzmüller* báró, *Hussarek* báró, volt miniszterek, utóbbi később a régi Ausztria utolsó miniszterelnöke. Tevékenységük inkább reprezentatív jellegű volt, de maga a tényleges munka sem került felelős közegek kezébe, hanem a társadalomból önként ajánlkozóknak kellett volna végezniük. Ezért aztán a »Karlwerk« már csak összeállítása miatt sem működhetett azzal a szabadsággal, lelkiismeretességgel és gondnal, ahogy az akció nagyszabású volta és az itteni tevékenységünkbe való összhangzó bekapcsolódás követelte volna. Sőt ez irányú útbaigazításaimat, tanácsaimat, a számukra kidolgozott munkamegosztást és programot is figyelmen kívül hagyták. A tervszerű együvérdolgozásnak ez a hiánya volt az akció főbetegsége, amely lépten-nyomon a legnagyobb akadályokat emelte a tennivalók tervezett lebonyolítása elé.

Tisztán állt előttem, hogy a megtisztelő megbízás, amelyet koronás királyom iránti hódolatból és a kitűzött nagy célok előmozdítására elvállaltam, mennyire nehéz és hálátlan feladatot ró rám. Már maga a 100.000 főnyi osztrák gyermekcsereg ügyeinek intézése annyit jelentett, mint három hadtest mozgosítása. Csakhogy nem felnőt, fegyelmezett, betanult katonaké, évtizedek óta előre kidolgozva a legkisebb részletig, keresztülvitelére begyakorolt, összetanult, állandó szervezettel. Az én gyermekhadtesteim számára merőben újszerű tevékenységben, az

elhelyezési, szállítási, szétosztási, élelmezési, fölügyeleti, egészségügyi, gazdasági, biztosítási és számtalan egyéb kérdések összevágó tervét, egyszersmind ennek minden egyes részletét, maguknak kellett kieszelni és véghez vinni. Még hozzá a mozgalom központjában olyan új szervezettel, amely nem rendszerint is együttdolgozó tisztviselőkből és szakemberekből állt, hanem tartalékos tisztekből és önkéntesekből, akiknek kiválasztására nem volt befolyásom, akiknek egyéniségét, képességeit, buzgalmát már csak a munka folyamatában, lázas, égető sürgősségű és mégis a legnagyobb szabatosságot követelő munka közben ismerhettem meg és akik fölött egyéb fegyelmi hatalmam nem volt, mint a mozgalomból való kizárás.

Mindez pedig négy évi háború után már egyre jobban jelentkező anyagi és erkölcsi kimerülés, fásúltság, fegyelmetlenség közepette, mind erősebben kifejlő csíráiul annak az egyetemes fölbomlásnak, ami néhány hónap múlva olyan végzetesen bekövetkezett.

Rendkívül megnövelte a nehézségeket, hogy a közjogi ellenzék és sajtója az első perctől fogva élesen foglalt állást a mozgalom ellen. A közjogi kapcsok meglazítására törekvőknek természetes, hogy vörös posztó volt a mi akciónk, azért a napilapokban és a parlamentben tetszetős jelszavakkal és szólamokkal igyekeztek a királyi fővédő gondolatát kiforgatni és népszerűtlenné tenni.

Szembeszállva mindezekkel a nehézségekkel, gyors iramban siettem megszervezni kormánybiztosi hivatalomat, összeállítani személyzetét, amelyet idővel folytonos kicserélgetéssel sikerült olyan gárdává kialakítanom, amelynek minden egyes tagja az ügyszeretet, az odaadás, a lelkiismeretesség mintaképeül szolgálhatott. Megállapítottam munkafelosztásunkat, tennivalóink alakításait, rendszerét, pénzügyi szabályainkat és hamarosan megindíthattuk sokirányú gyakorlati tevékenységünket.

Az első volt a 100.000 gyermek itteni elhelyezése. *Módszeréül* az elhagyott gyermekek ellátása terén évtizedek óta kitűnő eredménnyel bevált *családi elhelyezést* választottam akként, hogy megbízható vendéglátó családokat kell toboroznunk, akik vállalkoznak rá, hogy 6—8 héten át, családonként legföljebb két gyermeket, havi 10—10 korona,

egy felnőtt kísérőt havi 30 korona fejében lakással és étellel látnak el.

Az *elhelyezési terület* megállapításában — nemzetiségi súrlódások elkerülésére — kizáróan csak a tiszta magyar és német nyelvterületre szorítkoztam. A szállítási távolságok miatt ebből is kihagytam a Királyhágón túli részeket. Ekként 39 vármegye jött figyelembe, valamivel nagyobb terület, mint a mai Csonka-Magyarország.

Ezen a területen belül is csak azokat a községeket vettem számba, amelyek közvetlen közelében, gyalog könnyen elérhető vasúti vagy hajóállomás van és amelyek lélekszámú eléri az 500-at. Átlag ugyanis 100 lakosra számítottam 5 gyermek elvállalását, 25-nél kevesebbet pedig egy-egy helyre azért nem akartam juttatni, mert ennyihez osztottunk be egy fölügyelőt és kisebb számú csoportnál fölügyelő alkalmazása nagyon megnövelte volna a kiadásokat. E szempontok alapján 1600 községben indítottam meg a vendéglátó családok toborzását.

Ezekben a községekben a főispánok útján fölkerítem a helyi társadalom irányadó tényezőit: lelkészeket, tanítókat, birtokosokat, megyebizottsági tagokat és egyéb, az értelmiségi osztályokhoz tartozókat — természetesen, sőt elsősorban: nőket is, — hogy személyes összeköttetéseik ismeretségeik révén igyekezzenek kellő számú megbízható vendéglátó családokat megnyerni az ügynek és a részükre megküldött mintaíveken nevüket föl jegyezni, valamint azt, ki hány, milyen nemű, korú és vallású gyermeket vállal.

Már ennek az előkészítő munkának a folyamata alatt újabb, váratlan akadályba ütköztünk. Az Eszterházy-kormány megbukott, a főispánokat kicserélték vagy állásuk legalább is bizonytalanná vált. Nem is lehetett tőlük rossz néven venni, ha ilyen körülmények között nem volt kedvük vagy módjuk a rájuk bízottakat azzal az alapossággal és sürgősséggel végezni, amint arra a kitűzött határidők napi megtartásának ügydöntő fontossága miatt múlhatatlanul szükség volt.

Itt említem meg, hogy a kormányváltás egyéb viszonylatokban is milyen hihetetlen méretekben megnehezítette föladatomat. A Wekerle-kormány tagjai, akik az akció elhatározásában nem vettek részt, iránta sok

érdeklődéssel nem viseltettek; nem egy volt köztük, aki nem is helyeselte. A királyi fő védő miatt nem merték ugyan beszüntetni, de nemcsak nem támogattak megfelelően, hanem igen gyakran csak huzavona, viták, ellenkezések után tudtam tőlük olyan intézkedéseket és dolgokat ki-
 eszközölni, amelyeket hivatali elődeik egész bizonyossággal megígértek, amikor tisztemet elvállaltam és amelyek nélkül a nyaraltatást lebonyolítani teljességgel nem lehetett. Élel-
 mezési, szállítási, pénzügyi, szolgálati és számtalan egyéb ügyben kellett a kormánybiztosnak a kormány tagjaival szemben biztosítani az akció sikerét. Ennél idegölőbb föl-
 adatot aligha tud elképzelni, aki valaha nagyobbszabású akciót vezetett.

Egyedül a katonaság volt, amely mindenkor a leg-
 készségesebben járt kezemre és egészen kivételes szolgál-
 tatásokkal és eszközökkel igyekezett az ügy sikere érdeké-
 ben mindent elkövetni.

A kormányválság következtében a vendéglátó családok toborzásának súlypontját sürgősen át kellett helyeznem *a gyermekmenhelyek igazgatóira*. Fölosztottam köztük a nyaralási területet és megbíztam őket, hogy részben sze-
 mélyesen, részben tisztviselőikkel, részben a telepfelügyelő-
 nőikkel, sőt külön fölfogadott megbízottakkal is, akik ered-
 ményeikhez mérten részesüljenek jutalomban, igyekezzenek
 kellő számú vendéglátó családot biztosítani.

Az állami gyermekvédelemnek ezek a régi, kipróbált
 oszlopai lelkes készséggel vállalták az új, nehéz föladatot
 és minden elismerést megérdemlő sikerrel oldották meg.
 A kitűzött határidőre, június közepére megküldték a vál-
 lalkozók kimutatását: *kerekszámokban 1600 községben
 60.000 család kötelezte magát, hogy föltételeink mellett 95.000
 gyermeket és 5000 felnőtt kísérőt fogad el.*

A kimutatások egyik példányát megküldtem a »Karl-
 werk«-nek, részletes útbaigazítást fűzve hozzá, hogy a gyer-
 meket a kijelölt kor, nem és vallás szerint csoportokban
 és névszerint osszák be a községekbe. Részletes szabályo-
 kat is küldtem a kísérők részére, amelyekben szabatosan
 megszabtam tennivalóikat a nyaralás minden legkisebb
 mozzanatára, kezdve a csoportukbeli gyermekekkel való
 megismerkedésen, folytatva az utazáson, megérkezésen és

végezve az itt tartózkodáson. A szabályzatban a nap minden órájára be volt osztva tennivalójuk a gyermekek foglalkoztatására, játékaira, sétájára, fürdésére, napfürdőjére. Kitanítottam őket az első segélyre, a pedagógiai és egészségügyi fölügyelet minden részletére, a lakossággal való érintkezésre, sőt e célból néhány, legszükségesebb magyar szó jegyzékét is mellékeltem.

A »Karlwerk«-et fölkértem, hogy azt a szabályzatot — nem volt hosszú — taníttassa meg úgyszólván szóról-szóra a kísérőkkel. Sajnos, ez sem történt meg, a kísérőknek fogalmuk nem volt tennivalóikról és nemcsak nemtörődöm-ségükkel, hanem követelőzéseikkel is sok kellemetlenséget okoztak országszerte.

Szerencsére annál jobban bevált a gyermekek jólétének másik irányú biztosítása. A szabályzatot megküldtem a *helyi nyaraltatási bizottságoknak* is. Ez az újonnan alakított társadalmi szerv kitűnően működött. Lelkes tagjai a legnagyobb dicséretre érdemes buzgósággal és önzetlen, odaadó fáradozással elvégezték az ideküldött kísérők dolgát is, rendszeresen, lelkiismeretesen ellenőrizték a gyermekek elhelyezését, ellátását, szórakozásaikat, egész életmódjukat és valósággal becsületbeli kérdésüknek tekintették, hogy a vendéggyermekek nálunk jól érezzék magukat.

Jó előre a vasúti szakértőkkel szabatosan kidolgozott menetrendben *július 25-től augusztus 14-ig naponta 2—6 különvonat, összesen 70, továbbá 9 különhajó hozta el a 75.000 jönyi vendégsereget.* Az eredetileg vállalt szám az én intézkedéseim következtében csökkent le ennyire, mert időközben számos községben olyan betegség fordult elő, hogy oda gyermeket küldeni nem engedtem.

A községek előjáróságával naponta százakra menő sürgönyben és telefonüzenetben közöltem, hogy melyik állomásra melyik napon, órában, percben hány gyermek és kísérő érkezik. Előzetes rendelkezéseimnek megfelelően az előjáróság, a helyi bizottság és a vendéglátók várták a gyermekeket az állomáson, ahol a szétosztás is mindjárt megtörtént.

Zökkenők nélkül természetesen ez a bonyolult művelet sem mehetett végbe. A »Karlwerk« gyermekeket küldött olyan helyekre is, amelyeket jó előre lemondtam betegségek

miatt, nem küldött bejelentett községekbe, a vállalt gyermekek számához pedig egyáltalában nem igazodott, hol többet, hol kevesebbet küldött. Kísérőből mindig többet.

Beláthatatlan zavarokat okozhatott volna ezzel, ha a szétosztás síma lebonyolítását más oldalról is nem biztosítottam volna. A gyermekmenhely igazgatója, kellő személyzettel, a rábízott nyaraltatási terület határán várta a vonatot. Fölszálltak és minden állomáson eligazították a fölösleget, amelynek számára tartalékos elhelyezésekről előre gondoskodtunk. Hatalmas segítségünkre jött népünknek itt is megnyilvánult szívjósága. Ahol többlet volt, szívesen vállalták azt is, ha pedig elhelyezésre váró, síró gyereket láttak valahol, valósággal egymástól kapkodták el.

A nyaralás egész folyamán általában fényesen kiállta e nehéz idők tűzpróbáját a mi áldott magyar népünk nemes vendég- és gyermekszeretete. Akárcsak a régi bőség idején, úgy keltek egymással valóságos versenyre, ki tudja vastagbabra hizlalni a maga »kis német«-jét. A sápadtan, véznán, vérszegényen, bágyadtan ideérkezett kis németek egytől-egyig több kilóval meghíztak, egészséges színt kaptak, fölélénkültek, vidámak lettek a magyar kenyértől, magyar levegőtől, magyar szívjóságtól. Sőt útravalóról is olyan bőségesen gondoskodtak részükre, hogy annak kivitele, mint e szűkös időben már számottevő, a közéletmezési hivatal kifogását vonta magára.

Az *egészségi állapot* az egész idő alatt teljesen kielégítő volt. A gyermek mén helyek igazgatói, orvosai, a helyi hatósági és magánorvosok, sőt a »Karlwerk« küldte orvosok és orvosnövendékek is, lelkiismeretesen ügyeltek a gyermekek egészségére. A 70.000 gyermekből alig 3—400 betegedett meg súlyosabban, az elhaltak száma 70 körül volt. Mind a megbetegedési, mind az elhalálozási arányszám alatta maradt a rendes átlagnak. Járványos betegség csak néhány helyen fordult elő, azt is bebizonyítottan idegen gyermek hurcolta be, akinek előzetes orvosi megvizsgálását nem teljesítették kellő gondnal. A járványos betegek elkülönítéséről, gyógyításáról, ápolásáról előre megállapított intézkedésekkel gondoskodtunk.

Jóllehet a nyaralás tartama 6 hétre volt előirányozva, a »Karlswerk«-nek a gyermekekkel szemben jóakarató kés-

lekedése miatt, ami azonban nekünk elég zavart és elszámolási nehézséget okozott, a legtöbb gyermek 8 vagy még több hetet töltött itt. Visszautazásuk ugyancsak külön vonatokon és hajókon történt, *szeptember 9-től október 6-ig*. Az ezentúl is itt maradt beteg gyermekeket külön e célra berendezett kórházvonat szedte össze az ország minden részéből. Az októberi fölforduláskor itt már csak az a néhány gyermek maradt, akit annyira megszerettek, hogy örökbe fogadták.

A költségeket a »Karlswerk« 6.2 millió koronában bocsátotta rendelkezésemre. Ebből fedeztem a vendéglátónak járó tartásdíjakat. A helyi bizottság vagy valamely hivatalos személy kimutatásokon igazolta, kinél hány gyermek, vagy felnőtt, hány napig volt ellátásban. Az összeg megállapítása azért volt nehézkes, mert a gyermekekkel együtt küldték a számukra járó fejadag szerinti lisztmennyiséget és a »Karlswerk« kéréseimmel szemben is ragaszkodott hozzá, hogy árát vonjuk le a tartásdíjból. A mozgalom megindításakor a fejadagoknak megfelelő mennyiségű zsírt és cukrot is ígért a »Karlswerk«, tényleg azonban sokkal kevesebbet küldött, jól elkésve, úgyhogy ebből nem juttathattam minden vendéglátónak, hanem csak odaküldtem, ahol követelték. Ennek levonását azonban már sikerült a »Karlswerk« -től lealkudnom.

A nyugtául is szolgáló kimutatásokkal, valamint egyéb kiadásaimat igazoló okmányokkal és 274.000 korona pénzmaradvány átadásával számoltam el a népjóléti minisztériumnak, ahová időközben a gyermekvédelmi ügykör átment. Pénzkezelésemet egyébként az egész idő alatt sűrű időközökben állami számvevőséggel ellenőriztettem, úgyhogy végső fölmentésem a számadási felelősség alól úgy szólván már csak formaság volt.

A királyi legfőbb védő, akinek havonként írásban, időnként pedig szóbelileg kellett részletes jelentéseket tennem, nagyon megvolt elégedve az eredményekkel és különös érdemül tudta be, hogy rendszerünkkel megalapoztuk azt a gyermeknyaraltatási típust, amely tömegek számára a legalkalmasabb.

Voltaképpen ebben is áll ennek a nagyarányú, annyi bajjal, akadállyal, nehézséggel lebonyolított kísérletnek

igazi tanulsága. Kellő szervezés, előkészítés, propaganda révén, családi elhelyezésben lehet legcélszerűbben és a gyermekekre leghasznosabban, aránylag csekély költséggel, gyermekek tömeges nyaraltatását intézményesen meghonosítani.

Emellett *a gyakorlati irányban hasznos tapasztalataink* mellett a gyermeknyaraltatásnak egész nemzetünkre nagy *erkölcsi jelentősége* is van. Azok előtt a nemesszívű országok előtt, amelyek jószívúsége megcsönkítésünk, guzsbakötöttségünk, anyagi leromlásunk után keblükre ölelték megerősítésre szoruló gyermekeink ezreit, mindig jogos önérzettel mutathatunk rá, hogy amikor a mi viszonyaink megengedték, még nehéz körülmények között is, mi sem voltunk kevésbé megértők, nagylelkűek, bőkezűek: Károly király gyermeknyaraltatásában sok tízezernyi idegen gyermek testét-lelkét erősítettük meg egész életükre kiható javukra.

*

A magyar gyermekek tengerparti nyaraltatása még az itteninél is nagyobb nehézségek leküzdése után vezetett a kívánt eredményre.

Az eredeti megállapodás szerint 20.000 magyar gyermeket kellett a tengerparton nyaraltatni. Az osztrák fenyesvidékeken tervezett nyaralásukat kezdettől fogva elejtettük szállítási és élelmezési akadályok miatt. A magyar gyermekek száma azért volt kisebb megállapítva az osztrákokénál, mert erre a célra csak a magyar társadalom köréből egybegyűlt adományokat lehetett fordítani, ez pedig jelentősen kisebb volt az osztrák gyűjtés eredményénél. Továbbá azért is, mert a mi gyermekeinket nem az olcsó családi elhelyezésben terveztük nyaraltatni, hanem penziókban, villákban, szállodákban és a részükre szükséges élelmiszereket készpénzben vásárolni.

A »Karlwerk« föladata volt, hogy lakásukat és élelmezésüket biztosítsa. E téren azonban tevékenysége kezdettől fogva teljes csődöt mondott. Mikor már elvégeztem föladatomnak azt a részét, amely ebben a viszonylatban rámhárult: hivatalos és társadalmi gyermekvédő szervezetek útján kiválaszthattam a 20.000 gyermeket, minden 20 főnyi csoportjukra egy-egy fölügyelőt, utóbbiakat tennivalóikra

kitanítottam, az egészségügyi személyzetet összeállítottam,— értesítettek arról, hogy az osztrák tengerparton legfölbbe, ha 10.000 nyaralót tudnak egyszerre elhelyezni.

Belenyugodtam munkánknak abba a megkétszerezésébe, hogy két turnusban küldjem le a 20.000 gyermeket, amikor megbízottam, akit az elhelyezés helyszíni ellenőrzésére a tengerpartra leküldöttem, azt a kellemetlen, az egész tervet felborító jelentést tette, hogy legfölbbe 3500 gyermek számára van hely, két turnusban is tehát csak 7000-nek.

Ezt a számot annyira nem tekinthetem ellenértéknek a mi országunk vállalta osztrák gyermekekért, hogy Ő Felsőségének a fordulatról jelentést téve, azt javasoltam, ejtse el a csere-nyaraltatás gondolatát, rendezze meg mindegyik ország odahaza gyermekei nyaralását. Javaslatomat a király nem tette magáévá, sőt kormánybiztosi föladatakörömet kiterjeszteni rendelte a tengerparti elhelyezés és ellátás megszervezésére is. Ezzel szemben támogatásomra adta a trieszti helytartót, az ottani közigazgatási hatóságokat. A helybeli lakosság ellenszenvének ellensúlyozására naponta egy vagon liszt küldetett le és az ottani gyermekek számára külön hadikonyha állított föl.

Meg kellett hajolnunk a királyi rendelkezés előtt. Magam azonban éppen ebben az időben éjjel-nappal el lévén foglalva a napról-napra érkező osztrák gyermekszállítmányok ügyeivel, személyesen nem mehettem le a tengerpartra, hanem oda külön szervezett ki rendeltséget küldtem.

Ki rendeltségem utasításaimnak megfelelően eljárva, június közepén már azt jelentette, hogy Abbáziában, Voloscában, Lovranában, Isolán és Porto-Rose-ben, a névszerint felsorolt épületekben 8000 gyermek és 400 kísérő számára biztosított férőhelyet, melyeket csak ágyneművel kell felszerelni, továbbá, hogy kijelölte a főzőhelyeket, csupán konyhafölszerelést és szakácsnékat kell küldenem. A kívánakat teljesítettem és 25—30 főből álló fölügyelői kart küldtem le, hogy a megnevezett épületekben most már névszerint osszák be a gyermekek csoportjait. Ugyanakkor leküldtem az egészségügyi személyzetet a szükséges intézmények fölállítására és a fürdőhelyek elrendezése végett.

Július elején megkapván a jelentést, hogy minden rendben van, *11. és 12-én 850—850 főnyi szállítmányt küld-*

tem két különvonaton Triesztig vasúton, onnan bérelt hajókon *Porto-Rose-ba* és *Isólára*. Majd július 20-tól 28-ig öt különvonatot, 1000—1800 főnyi szállítmánnyal Fiúmég vasúton, onnan a Militar-See-Transportleitung hajóin *Abbáziába* és *Lovranába*. Indulás előtt valamennyi gyermek még egy utolsó orvosi vizsgálatban részesült, étkezésükről a vasúton és megállóhelyeken gondoskodtam, valamint arról is, hogy az esetleg útközben megbetegedők számára minden vonaton elkülönítő szakaszok legyenek, orvosi és ápolási személyzettel és a szükséges felszereléssel.

A szállítmányok különösebb baj nélkül érkeztek meg. A legutolsó vonat elküldése után azonban azt a jelentés kaptam, hogy az előkészítés nem történt meg azzal a gondal, amint megszabtam, az előre leküldött személyzet nem osztotta be meghatározott helyekre névszerint a csoportokat, hanem emiatt az előbb érkezők, minden terv fölborításával, lefoglalták az alkalmasabbnak látszó helyeket. Ebből zavar, zsúfoltság, fölfordulás származott, annyival inkább, mert ennek következtében összezavarták azt a beosztást is, hogy mely épületbeliek melyik konyháról kapják meg ételmezésüket.

Bármennyire fontosak és sürgősek voltak is itteni tennivalóim, kénytelen voltam azonnal lemenni a helyszínére. Rövidesen sikerült az ott lábrakapott zűrzavarban rendet teremteni. A ki nem elégítő személyzetet elbocsáttam, a fegyelmetlen fölügyelőket hazaküldtem, új munkaerőket állítottam be és a fejetlenség helyébe szabatos munkamegosztást létesítettem. A segítségbe belevontam a helyi társadalmat, különösen hölgytagjait, a zsúfoltságot új helyiségek szerzésével és megfelelőbb szétosztással megszüntettem, az étkezések lebonyolítását rendeztem. Lovranában a bajok kevésbé, Isolán és Porto-Rose-ban egyáltalában nem jelentkeztek.

Mohón vetette rá magát ezekre a kezdeti zavarokra az a sajtó, amely elejétől igyekezett a közönséget a mozgalom ellen hangolni. Túlzott színezéssel, téves általánosítással, hamis hírekkel valóságos botrányá fújta föl a lenti állapotokat és napról-napra újabb kitalált szenzációk hangos híresztelésével igyekezett izgalmat kelteni.

Célját, ha a helyszínén kevésbé, de itthon teljesen

elérte. A szülők között valóságos pánik tört ki. Lecsillapítására tudomásukra hoztam, hogy minden aggódó szülő költségünkön leutazhat meggyőződni a helyzetről. Maga ez a rendelkezésem elég volt az általános izgalom levezetésére, mindössze nyolcán érkeztek le. Valamennyien meg voltak elégedve a tapasztaltakkal és hazatérve, teljesen megnyugtatták az itthon alapos ok nélkül fölizgatottakat is.

E kezdeti és egynémely élelmezési nehézség leküzdése után a tengerparti nyaralás símán, rendben és a gyermekek nagy meglepedésére folyt le. Jókedvűen élvezték a számukra nagy újdonságot: a tengert, a napsütést, sétákat, kirándulásokat, fürdést, a naponta rendezett játékokat, mesedélutánokat, táncmulatságokat, műkedvelői előadásokat és azt a két nagyszabású gyermekünnepélyt, amelyet Ő Felsége születésnapján és Szent István napján rendeztünk.

Nyaralásunk hamarosan oly mintaszerű mederbe jutott, hogy egész bizakodással terjeszthettem Ő Felsége elé azt a teljesen kidolgozott programot, amelynek keretében gyermektelepeinket meglátogatni készült. Kül- és belpolitikai bonyodalmak akadályozták meg a terv megvalósítását, igaz sajnálatára mindannyiunknak, akiknek fáradásáért legszebb jutalom lett volna, ha az eredményeket a mozgalom királyi kezdeményezője és legfőbb védőjének szeme elé tárhatjuk.

A gyermekek *egészségügyi* kiszolgálása és ennek eredménye kifogástalan volt. A felejthetetlen emlékü kitűnő gyermekorvos, *Berend Miklós dr.* vezetése alatt, az ő lelkesedésétől és tetterejétől áthatott orvosi és ápolói személyzet elsőrendű egészségügyi berendezéseket, kórházat, ambulanciát, elkülönítőket állított föl és olyan szolgálatot teljesített, hogy nem volt egyetlen gyermek sem, akit a nyaralás egész folyamán minden egyes napon orvos ne vizsgált volna meg. Ennek köszönhetjük, hogy ilyen nagytömegű, aránylag szűk helyre szorított gyermek között, a megbetegedések száma elenyészően kicsiny volt, halállal mindössze kettő végződött, ami ilyen létszámnál, ennyi idő alatt jóval alatta marad a rendes átlagos arányszámnak.

Azokat a felügyelőket, akik az első zavaros napok próbáját nem állták meg, hazaküldvén, a fölügyelet a to-

vábbiakban teljesen kielégítő volt. A fürdést, a tengerparti sétákat, kirándulásokat olyan óvórendszabályokkal bástyáztuk körül, hogy ilyen alkalomból egyetlen baleset elő nem fordult. Az a sajnálatos egyetlen komolyabb, amely később idehaza halállal végződött, éjjel történt: egy holdkóros gyermek esett ki az ablakon. A szomorú esetért a felelősség a szülőt terheli, aki nem hajtott hangsúlyozott figyelmeztéseinkre, hogy nyavalyatörős vagy holdkóros gyermeket nem szabad bejelenteni.

Átlagban 5 hétig tartó üdülés után a gyermekeket *augusztus 25-től szeptember 2-ig 7 külön vonaton szállítottuk haza*, úti étkezésükről, felügyeletükről és biztonságukról ugyanúgy gondoskodva hazafelé, mint odafelé tettük.

Valamennyien testi erőben és súlyban jelentősen meggyarapodva, megedzve a fürdéstől, lesülve a napkúrától, piros-pozsgásan, jókedvűen tértek haza. Az állomáson várták szüleik, akik már otthonukba is vitték őket. Jellemző, hogy az állomáson a szülők valósággal megtámadták az ott megjelent újságírókat, hogy miért okoztak nekik, szemmel látható ok nélkül, annyi fölösleges aggodalmat.

Eközben — jöllehet az idény előrehaladása miatt már csak három heti lent tartózkodásra lehetett számítani — teljes szabatossággal előkészítettük a második turnus útba-indítását: a gyermekek kiválasztását, orvosi megvizsgálását, kísérőik kiképzését, a külön vonatok és hajók menetrendjét, az útközbeni étkezést, az ottani elhelyezést és élelmezést, ezúttal már azt is előre biztosítván, hogy az egész időtartamra szükséges élelmiszermennyiség készen várja gyermekeinket.

Ez a nagy munkánk kárbaveszett. Anyagi fedezetét, amelyet pedig a mozgalom megindításakor bizonyosra beigérték, nem tudták rendelkezésemre bocsátani. Keveseltem a lent tölthető idő tartamát is. *Berend* dr. megbetegedett és hozzá hasonló értékű egészségügyi vezetőt nem tudtam találni. Kezdtett a harctéri, sőt a belpolitikai helyzet is már nagyon megromlani és mindezek egybevetésével a kormány azt határozta el, hogy a második turnust ne küldj em el, hanem zárjam le és számoljam el az akciót.

A jelentkezetek körében, akiknek a már nyaraltak nagy kedvet csináltak, a második turnus elmaradása nem

kis elkeseredést okozott. A szülők és a gyermekvédelmi szervezetek küldöttségben könyörögtek az elhatározás megváltoztatásáért és igen lehangoltan vették tudomásul ennek legyőzhetetlen akadályait.

A tengerparti nyaraltatás költségeire 3,587.771 korona és ennek időközi kamatai álltak rendelkezésemre. Ezt az összeget csak 7786 koronával léptem túl, amit az osztrák gyermekek nyaral tatására adott összegből vettem kölcsön. A mérlegben viszont javunkra szólt volna az Adriatische Bank abbaziai fiókjánál visszamaradt 82.920 korona betétünk, amelyet a fölszámolás folyamata alatt kétes követelésekre előbb bíróilag lefoglaltak, majd az akkor 500.000 koronára becsült élelmiszereinkkel együtt, amelyek elvitelét a katonai hatóságoknál hasztalanul sürgettem, a horvát nemzeti tanács, utóbbtól pedig a megszálló olasz katonaság minden kártalanítás nélkül elvitt. Visszaszerzésüket diplomáciai úton is megkíséreltem, azonban eredmény nélkül. Az összes egyéb ottani fölszerelésünket: személy- és teherautóinkat, irodai berendezésünket, írógépeinket, a konyhafölszerelést, ágyneműeket, orvosi szereket és eszközöket sikerült idejekorán hazamentenünk. Ezeket részben értékesítettem és a befolyt összeget az alap javára bevételeztem, részben a mozgalom lebonyolításában közreműködött gyermekvédelmi szervezeteknek ajándékoztam, némi vizsgázásul azoknak a nagy szolgálatoknak, amelyeket az akciónak ingyenesen tettek.

A magyar gyermekek nyaraltatásának, valamint az igazgatási költségeknek külön-külön kezelt alapjairól készített számadásaimat szintén a népjóléti miniszter úrnak adtam át, aki azokat rendben lévőknak találta és a számadási felelősség alól ezekre a számadásokra vonatkozóan is fölmentett.

Megjegyzem, hogy a nyaraltatás mindkét ágának összes igazgatási, szervezési és központi fölügyeleti költségeit, eredeti megállapodásunknak megfelelően, az osztrák gyűjtés fedezte. E címen 501.000 korona kiadásom volt. Viszont kormánybiztosi hivatalomnak egész, többszobányi berendezését, irodai fölszerelését, többek között 6 írógépet, bútortatát, átadtam az osztrák követségnek. Értékük leszámítása után az elvégzettekkel szemben egyébként is kis méretű igazgatási költség jelentékenyen csökken.

A tengerparti nyaraltatás tapasztalataiból megállapíthattuk, hogy nagyobb számú gyermek számára sziklás, szűk területű, zsúfoltan beépített, fürdői jellegű helyek, aminő Abbázia és Volosca, sokkal kevésbé alkalmasak, mint a homokos, tág területű, halászfalu jellegű helységek, aminő Isola, Porto-Rose, részben Lovrana is. Az eszményi megoldás az volna, hogy valamelyik adriai, napsütéses, homokos szigeten kellene állandó gyermektelepet létesíteni, teljes lakás- és konyhafőlszereléssel, raktárakkal, rendszeres pedagógiai és orvosi főlügyelettel, egész éven át folytonos üzemben, ahol a gyermektornusokat fölváltva helyeznők el.

Talán azok, akik a tömeges gyermeknyaraltatás legmegfelelőbb típusának kialakítására annyi tanulmányt, munkát, gondot, izgalmat áldoztak, jutalmul még megérhetik azt, hogy a számunkra már megnyíló külpolitikai kapun át megvalósul a »Magyar Gyermek Szigeté« -nek szép ábrándképe.

*

Vészben, viharban trónjáról lesodorva, nemes életétől megfosztottan, országaitól távol, messze óceáni szigeten piheni immár zaklatott nagy szívének izgalmait a gyermekek királyi fő védője.

Szétesett, szanaszéjjel hullt az a hatalmas nagy monarchia is, amelynek két államát gyermekeik cserébe nyaraltatása útján igyekezett érzelmi közösségbe olvasztani.

Harcos, tevékeny életéhez méltó hősi halállal múlt el azóta a gyermekek lobogólelkű nagy orvosa.

És mi, akik erőink legvégsőbb megfeszítésével igyekeztünk királyunk nagy gondolatának közvetlen keresztülvitelét megvalósítani, ez a munkában, fáradozásokban, izgalmakban akkor annyira egybeforrott gárda, ma szétszórva, országhatároktól vagy rendszerinti foglalkozásunkhoz visszatérésünktől elválasztva, aligha tudunk egymásról valamit.

Mert elmúlik minden. *Csak az eszme az, ami örökké él. A gyermek szeretetének, a népek megbékülésének, az osztály-ellentétek kiegyenlítésének eszméje.*

Vajha »Károly király Gyermeknyaraltatása« e szent eszméket csak egy lépéssel is előbbre vitte volna!